

ЛІТЕРАТУРА

1. Абалкин Л. И. Экономическая безопасность России: угрозы и их отражение / Л. И. Абалкин // Вопросы экономики. – 1994. – № 12. – С. 18.
2. Аширова Г. Т. Современные проблемы оценки человеческого капитала / Г. Т. Аширова // Вопросы статистики. – 2003. – № 3. – С. 26–31.
3. Гринуэй Д. Оценка выгод общества от систем высшего образования / Д. Гринуэй, М. Хаунес // Экономика образования. – 2002. – № 3. – С. 64–68.
4. Грیشнова О. А. Людський капітал: формування в системі освіти і професійної підготовки / О. А. Грیشнова. – К. : Знання, 2001. – 254 с.
5. Дятлов С. А. Основы теории человеческого капитала / С. А. Дятлов – СПб. : СПбУЭФ, 1994. – 160 с.
6. Капелюшников Р. И. Современные западные концепции формирования рабочей силы / Р. И. Капелюшников – М. : Наука, 1981. – 157 с.
7. Корогодин И. Т. Социально-трудовая система: вопросы методологии и теории / И. Т. Корогодин. – М. : ПАЛЕОТИН, 2005. – 194 с.
8. Критский М. М. Человеческий капитал / М. М. Критский. – Л. : НГУ, 1991. – 120 с.
9. Семів Л. К. Регіональна політика: людський вимір / Л. К. Семів. – Львів: ШРД НАН України, 2004. – 392с.

УДК 336.012.23

КОНЦЕНТРАЦІЯ ТА ІНТЕГРАЦІЯ В РОЗВИТКУ ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ

В. П. Лещук, кандидат економічних наук

Створення економічних систем є обумовлене історичним розвитком людської цивілізації. Нові економічні системи успадковують певні ознаки попередніх, поступово набувають суттєвих відмінностей, що дозволить визначити їх як нові. У процесі цього розвитку зростає і складність економічних систем. Суттєво впливають на розвиток економіки процеси концентрації, хоча вони є неоднозначним.

Актуальність проблеми в значній мірі зумовила інтерес до її дослідження багатьох учених-економістів. Фундаментальною базою для дослідження є праці А. Сміта, К. Маркса, Дж. Кейнса, І. Бланка. В значній мірі питання, які стосуються різних сторін розвитку процесів концентрації та інтеграції в економіці, досліджуються в працях В. Н. Василенко, А. В. Шептія, С. А. Єрохіна, Ю. О. Нестерчука, І. В. Скорнянської, В. С. Білоуса, Л. Р. Лиско та ін.

Мета роботи – дослідити суть процесів концентрації та інтеграції в економіці, їх значення, результат і вплив на подальший розвиток

економічної системи.

Процеси концентрації в економіці проходять постійно. Вони, на нашу думку, зумовлені рядом як об'єктивних, так і суб'єктивних причин.

По-перше, вони зумовлені самою метою розвитку економіки як конкретної системи в ринкових умовах. Умови конкуренції (інколи досить жорсткі) зумовлюють необхідність збільшувати обсяги виробництва, без чого неможливо забезпечувати належну фінансову стійкість.

По-друге, в умовах швидкої зміни кон'юнктури ринку, постійного впровадження нових видів продукції, застосування нової техніки і технології виробництво не може обмежуватись одним або декількома видами продукції, воно має бути універсальним.

По-третє, зростання обсягів виробництва, вимагає залучення додаткових ресурсів (фінансових, матеріальних, людських). Бізнесові структури повинні забезпечувати себе постійною наявністю цих ресурсів у потрібній кіль-

кості, в потрібному місці та в потрібний час.

По-четверте, будь-яка економічна система діє в рамках економічної системи держави в цілому. І в значній мірі її успішна діяльність залежить від тих умов, які створює держава. Тому будь-яка фірма буде зацікавлена у формуванні саме таких умов, які б забезпечили її успішний і стабільний розвиток. Впливати на формування законодавчої бази в країні можуть тільки великі фірми. Разом з тим, держава в більшій мірі буде враховувати інтереси крупних виробників.

Взагалі, процеси концентрації, на нашу думку, є логічним продовженням процесів самоорганізації. Слід відмітити, що загальноприйнятої суті економічної концентрації у економічній літературі не існує. Як правило, використовується термін «концентрація виробництва»: процес збільшення засобів виробництва, їх зосередження на найбільш крупних підприємствах. Тобто концентрація розглядається як одна із форм організації виробництва поряд із спеціалізацією, комбінуванням і кооперуванням.

З огляду на це В. Н. Василенко та А. В. Шептій дають таке визначення поняття «концентрація»: «В залежності від того, що концентрується – виробництво, питома вага на ринку або фінансовий капітал у вигляді грошей або цінних паперів, розрізняють виробничу, ринкову або фінансову концентрацію» [1, с. 18].

На нашу думку, автор досить таки спрощує сутність концентрації. Він відмічає, що концентрація може призвести до монополізації економіки. Логічне завершення і мета концентрації – це створення певного об'єднання, яке буде в більшій або меншій мірі набувати властивостей «монополії».

Монополія – «це окремі найбільш могутні підприємства або об'єднання декількох підприємств, які виготовляють переважну кількість певної продукції, завдяки чому впливають на процес ціноутворення і присвоюють великі (монопольні) прибутки» [2, с. 192]. Дещо інше визначення дає С. А. Єрохін: «монополія виражає виключне право суб'єкта господарської діяльності на певні економічні процедури. Як правило, монополіст має певну владу над ціною» [3, с. 280]. Тобто основне

завдання створення монополії – забезпечити володіння певними перевагами на ринку. Але не завжди процеси концентрації, обумовлені логікою розвитку економічної системи, ведуть до створення монополії. Фактично, існує тільки два способи забезпечення стійкого становища фірми на ринку. Перше – забезпечити виробництво та реалізацію продукції (надання послуг), яка за своєю якістю (за ціною) має перевагу над подібною продукцією конкурентів. Друге – не мати взагалі конкурентів на ринку, тобто бути одним (монопольним) виробником на ринку, що дає можливість через зміну обсягу продукції впливати на її ціну. А для цього потрібно або ж об'єднуватись із підприємствами, які виробляють подібну продукцію, або ж встановити контроль над ними (купити).

Разом з тим, будь-яка монополія – це в більшій або меншій мірі закрита система і їй притаманні недоліки, які наявні в розвитку будь-якої закритої соціально-економічної системи. Відсутність конкуренції обумовлює значне зниження її життєздатності, втрату стимулів до подальшого розвитку. Сама закритість економічної системи є загрозою цій системі. Прикладом цього є радянська економіка. Її існування поряд з ринковою економікою як відкритою системою було приреченим. Закрита економіка (радянського типу) могла існувати тільки у разі набуття нею глобальних масштабів. У свою чергу, існування економіки закритого типу призводило до появи підприємств-монополістів у всіх галузях.

Іншим способом концентрації в економіці є інтеграція юридично незалежних фірм. Інтеграція являє собою процес руху та розвитку певної системи, в якому число й інтенсивність взаємодії її елементів зростає – посилюється їх взаємний зв'язок і знижується їх відносна самостійність одного по відношенню до іншого елемента системи. При цьому можуть проявлятися нові форми взаємодії, тобто форми, яких не було в попередній історії цієї системи. Економічна система набуває нових системних якостей, яких немає жоден із її елементів. У цьому випадку такими новими системними якостями є більш ефективна діяльність порівняно з діяльністю окремих компонентів.

К. Маркс відмічав: «... саме існування міста

відрізняється від простої сукупності незалежних будинків. У даному випадку ціле не просто сума своїх частин. Це своєрідний самостійний організм».

Саме в такому сукупному результаті повинні проявлятися інтегровані якості економічної системи, хоча інколи вони (якості) і не проявляються явно.

В. О. Нестерчук відмічає: «дослідження інтеграції розкриває її здатність мати в якості своїх загальнонаукових характеристик низку інваріантних ознак, сукупність яких утворює систему концептуального підходу до політико-економічного дослідження проблеми» [4, с. 22–23].

На думку автора, це: по-перше, універсальність і поліморфічність інтеграції; по-друге, безперервний зв'язок процесу і результату; по-третє, діалектична обумовленість інтеграції та диференціації; по-четверте, органічна єдність цілого та його складових частин.

Але починати дослідження інтеграції потрібно з визначення суті поняття «інтеграція». Так, «Енциклопедія бізнесмена, економіста, менеджера» визначає економічну інтеграцію як «формування стійких вестесторонніх зв'язків між національними господарствами двох або більше країн, в ході якого здійснюється взаємопроникнення, зрощення процесів виробництва, наукова співпраця, утворення тісних господарських науково-виробничих і торгових зв'язків» [5]. Тобто інтеграція розглядається з погляду інтеграції економічних систем різних країн (міжнародна інтеграція).

О. М. Сліпущко вказує, що інтеграція – це «вища форма інтернаціоналізації господарського життя, об'єктивно зумовлена поглибленням міжнародного розподілу праці, виражається у взаємному зближенні та об'єднанні в єдині господарські організми підприємств, галузей і навіть національних економік різних країн, а також економічної політики, що регулює цей процес» [6, с. 110].

На нашу думку, це визначення не дає можливості однозначно трактувати сутність економічної інтеграції і є дещо не конкретним. Разом з тим, автор правильно відмічає об'єктивність процесів інтеграції.

Найбільш точно, на нашу думку, визначає

сутність інтеграції І. Скорнянська: «Інтеграція в загальному розумінні є поняттям універсальним і означає або стан пов'язаності окремих частин певної системи, або процес посилення тісності зв'язків, об'єднання і взаємного пристосування. Інтеграції протистоить дезінтеграція – процес втрати внутрішніх зв'язків, розпад цілого на складові елементи» [7, с. 13]. Але потрібно дещо уточнити. Дезінтеграція не протистоить інтеграції. Це дві сторони одного і того ж процесу. І вони повторюються циклічно. Саме ця циклічність обумовлена циклічністю розвитку економіки. В. В. Василькова відмічає: «...періоди нестійкості, нерівноваги чергуються з періодами відносної стійкості і рівноваги» [8, с. 291].

У цілому, стосовно інтеграційних процесів, їх напрямок залежить від того, які саме явища переважають: інтеграція або дезінтеграція. При цьому є певні періоди стабільності, коли процеси інтеграції та дезінтеграції знаходяться у рівновазі.

Взагалі, економічний порядок, порядок в економічній системі буде характеризуватись саме співвідношенням і комплексами певних взаємодій, їх домінуванням на конкретному етапі розвитку. Хоча розвиток економічної системи досить складно описати терміном рівновага в її класичному розумінні: рівновага – статичний стан економіки. Тому по відношенню до економічної системи доцільно використовувати термін «динамічна рівновага». Як правило, в будь-якій економічній системі стан нерівноваги небажаний і неефективний. Проте оскільки економічна система для того, щоб успішно функціонувати, повинна постійно удосконалюватись (розвиватись), елементи нерівноваги будуть завжди присутніми. Тому в будь-якій економічній системі присутні елементи економічного порядку і економічного безладу (рівноваги і нерівноваги).

Крім того, як відмічалось вище, в будь-якій системі існують інтегративні та дезінтегративні процеси. Інтегрована структура може виникнути й ефективно буде функціонувати лише у разі переважання інтегративної складової.

Не останню роль у формуванні інтегрованих структур відіграє економічна зацікав-

леність. При цьому економічний результат від спільної діяльності в складі інтегрованої структури повинен бути вищий, ніж звичайна сума економічних результатів діяльності кожного із об'єднання. Інакше кажучи, інтегральний результат діяльності повинен бути одним із мотивів створення об'єднання. Олсон Менкур відмічав: «...з огляду на велике розмаїття типів, видів і розмірів організацій (зокрема економічних) виникає запитання, чи існує взагалі якась певна мета, характерна для організацій в цілому. Такою метою є просування інтересів їхніх членів. Це очевидне принаймні з погляду економістів. ...Проте організації, які не діють в інтересах своїх членів, зазвичай занепадають; цей чинник повинен суттєво обмежити чисельність організацій, неспроможних слугувати інтересам своїх учасників» [9, с. 15].

Безумовно, задовольнити інтереси кожен член певної системи може самостійно. Не доцільно створювати певну організацію (систему) будь-якого типу, якщо окремих суб'єкт господарювання буде задовольняти свої особисті інтереси краще, ніж у групі. Повинна бути спільна (колективна) мета. А для економічної системи такою метою в кінцевому результаті може бути досягнення вищих економічних результатів. І лише досягнувши їх, вона має можливість реалізувати соціальні і в значній мірі політичні інтереси групи. Вкладання засобів у ту чи іншу підсистему, визначення конкретних виконавців певних інноваційних проектів, спрямованих на досягнення загальної мети групи, повинно базуватись виключно прагматичними інтересами групи. «Якщо на будь-якому рівні отримання колективного блага виграш групи перевищуватиме загальні витрати більше ніж він перевищує виграш кожного індивіда, тоді існують підстави вважати, що колективне благо буде надане, бо виграш індивіда перевищить загальні витрати від надання колективного блага для групи [9, с. 42]. Тобто у співвідношенні «індивідуальне благо – колективне благо», «індивідуальні інтереси – колективні інтереси» повинні домінувати колективні переваги.

У процесі формування спільної мети в певній економічній системі можуть виникати

конфліктні ситуації, які в значній мірі зумовлені розбіжністю інтересів окремих членів групи. Але ці розбіжності повинні бути не дезінтегруючими, тобто не йти повністю в розріз з інтересами групи в цілому.

Взагалі, конфліктні ситуації у процесі формування та діяльності певної інтегрованої структури в значній мірі зумовлені конкуренцією, яка суттєво залежить від впливовості окремих членів групи. Практично від реалізації фактора впливовості залежить і напрям розвитку будь-якої економічної системи: чи піде вона по шляху створення певної монопольної структури або ж інтеграції окремих її членів.

На нашу думку, будь-яка інтегрована економічна система може знаходитись в стані динамічної рівноваги. Для цього потрібно:

- підтримувати види діяльності, які вже існують і за рахунок об'єднання різносторонніх здатностей (можливостей) окремих елементів системи створювати нові можливості для бізнесу;
- своєчасно реагувати на вплив зовнішнього (по відношенню до неї) середовища;
- правильно використовувати власні сильні сторони й приймати до уваги обмеженість власних ресурсів з погляду їх впливу на максимізацію фінансових результатів;
- завжди брати до уваги той факт, що всі члени групи (підсистеми) однаково важливі для успішної діяльності та досягнення позитивного фінансового результату системою в цілому.

ЛІТЕРАТУРА

1. Василенко В. Н. Контроль и концентрация хозяйственных структур: монография / В. Н. Василенко, А. В. Шептий; НАН Украины; Ин-т економіко-правових дослідвань. – Донецьк: ООО «Юго-Восток ЛТД», 2005. – 161 с.
2. Економічна теорія: Політекономія: підручник / за ред. В. Д. Базилевича. – К.: Знання-Прес. – 2006. – 615 с.
3. Єрохін С. А. Структурна трансформація національної економіки (теоретико-методологічний аспект): наукова монографія / С. А. Єрохін. –

- К. : Світ знань, 2002. – 528 с.
4. Нестерчук Ю. О. Інтеграційні процеси в агропромисловому виробництві / Ю. О. Нестерчук. – Умань : Видавець «Сочинський», 2009. – 372 с.
 5. Енциклопедія бізнесмена, економіста, менеджера [Електронний ресурс] / за ред. Р. Дяківа. – К. : Міжнародна економічна фундація, 2002. – 706 с. – Інтернет-голосарій. – Режим доступу : <http://glossar.ru>
 6. Сліпушко О. М. політичний і фінансово-економічний словник / О. М. Сліпушко. – К. : Криниця, 1999. – 390 с.
 7. Скорнянська І. Міжрегіональні інтеграційні процеси в Україні: тенденції та перспективи розвитку / І. Скорнянська. – Львів : ІРД НАН України, 2009. – 392 с.
 8. Василькова В. В. Порядок и хаос в развитии социальных систем : (Синергетика и теория социальной самоорганизации) / В. В. Василькова / СПб. : Лань, 1999. – 480 с. – (Серия «Мир культуры, истории, философии»).
 9. Менкур Олсон. Логіка суспільної дії. Суспільні блага і теорія груп : [пер. з англ.] ; післямова С. Слухая. – К. : Лібра, 2004. – 272 с.

УДК 330.59:614

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПОЛІТИКИ ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ НАСЕЛЕННЯ В СУЧАСНИХ УМОВАХ ГОСПОДАРЮВАННЯ

С. А. Веремей

Економічні перетворення, що відбуваються в Україні, вимагають пошуку дієвих концептуальних засад формування національної соціальної політики, складовою якої є політика доходів населення. Інституціональні реформи у сфері господарювання без належного науково-методологічного забезпечення призвели до фактичного усунення держави від вирішення проблеми бідності, зростання соціальної напруженості у суспільстві. Економічні реформи проводяться без чіткого розмежування державних і ринково-регулятивних функцій, що спричиняє кризу виробництва, різку поляризацію доходів у суспільстві, загальне падіння рівня життя населення.

Низький рівень державних соціальних стандартів, нераціональні міжгалузеві, міжрегіональна, міжкваліфікаційна диференціації заробітної плати, відсутність комплексних підходів до її реформування створили несприятливі умови для повноцінного відтворення і ефективного функціонування трудового потенціалу. Падіння платоспроможного попиту населення не дозволяє активізувати розвиток вітчизняного виробництва, вирішити пробле-

му зайнятості, а відтак, і проблему підвищення доходів у суспільстві.

Усе це зумовлює необхідність розробки нових, концептуальних засад формування доходів населення, що відповідають сучасним умовам господарювання.

На даний момент виконано ряд дисертаційних досліджень із проблем формування доходів населення. Серед них такі праці: О. З. Стожок «Формування і розподіл доходів населення в умовах трансформації економіки» (Донецьк, 2004 р.), С. В. Полякової «Формування доходів населення в період становлення ринкових відносин» (Київ, 2004 р.), І. М. Копченко «Державне регулювання малого підприємництва» (Київ, 2005 р.), Й. П. Гнатишина «Доходи і видатки сільського населення» (Житомир, 2005 р.), О. О. Кухаревої «Податкові важелі державного регулювання доходів фізичних осіб» (Дніпропетровськ, 2005 р.), Н. В. Федірко «Державне регулювання доходів населення України» (Київ, 2006 р.), Б. Ріппи «Державне пенсійне забезпечення в Україні та етапи його розвитку» (Київ, 2007 р.), Т. П. Козарь «Державне регулювання зайнятості населення в